

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΕΥΝΗΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗΣ ΑΝ ΚΑΘΗΜΕΡΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

ΙΔΡΥΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΕΝΑΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ

1951

ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ

Η ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Α'. Ίσαμε τὸν Ε' αἰῶνα π.χ., τὸ ἱμπεριαλιστικὸ φαινόμενο ἦταν προνόμιο τῶν μοναρχικῶν καὶ τῶν ὀλιγαρχικῶν καθεστώτων. Θὰ φανταζόταν κανεὶς πὼς ἓνα κράτος ποὺ κυβερνιέται ἀπὸ τὸ πιὸ ἀγνὸ δημοκρατικὸ πνεῦμα, δὲν θὰ παραδεχόταν ποτὲ νὰ μεταλλάξῃ σὲ πυρήνα μιᾶς αὐτοκρατορίας, καταργώντας τὴν ἀνεξαρτησία καὶ τὴν ἐλευθερία ἄλλων λαῶν. Ἦρθαν ὁμῶς αἱ Ἀθηναῖαι, μὲ τὸ πρῶτο ἱστορικὰ καὶ πιὸ ἄκραιο δημοκρατικὸ πολίτευμα, νὰ ἀποδείξουν πὼς ὅσο πιὸ πολὺ ἓνας λαὸς ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴ δική του, τόσο λιγότερο νοιάζεται γιὰ τὴ λευτεριά τῶν ἄλλων. Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ νοοτροπία θὰ νοθέψῃ τὴν ἀρχικὴ ὁμοσπονδιακὴ βάση τῆς Συμμαχίας, ὅπου τὸ κάθε μέλος διατηροῦσε τὴν αὐτονομία του. Μὲ τὸν καιρὸ—καὶ κάτω ἀπὸ τὴν ἐκβιαστικὴ πίεση τῆς Ἀθήνας—ἡ Συμμαχία, ἀπὸ ἐλεύθερος ὀργανισμὸς ἀνεξάρτητῶν κρατῶν, θὰ μεταλλάξῃ σὲ αὐτοκρατορία ὑποτελῶν πολιτειῶν. Καί, φυσικά, δὲν θὰ μπορέσῃ νὰ μακροημερεύσῃ.

Ὁ λαὸς τῆς Ἀθήνας—συνειδητὸς αὐτοκυβερνήτης τῶν πεπρωμένων του—πῆρε τὸ δρόμο τῆς πανελληνίας ἡγεμονίας ὕστερα ἀπὸ ὠριμὴ σκέψη καὶ σταθερὴ ἀπόφαση. Γιὰ νὰ φτάσῃ τὸ σκοπὸ του εἶχε ἔργο μεγάλο μπροστὰ του, πολὺ δυσανάλογο μὲ τὴς δυνάμεις του. Πρῶτα ἔπρεπε νὰ συντρίψῃ τὴ δύναμη τῆς Λακεδαιμόνας. Ὑστερα, νὰ ἐξουδετερώσῃ ὀριστικὰ τὴς ἐπεκτατικὴς δυνατότητες τῆς περσικῆς αὐτοκρατορίας. Πόλεμος διμέτωπος καὶ μὲ ἀντίπαλους παντοδύναμους, ποὺ θὰ ἄφηνε δισταχτικὸ κάθε συμβατικὰ ἰσχυρὸ μοναρχικὸ καθεστῶς. Κι ὁμῶς, ἡ δημοκρατία τῶν 150.000 πολιτῶν τῆς Ἀθήνας, δὲν δίστασε οὔτε στιγμή. Ξεκίνησε πρὸς τὴ χίμαιρα τῆς κοσμοκρατορίας, μὲ τὴν ἀπόλυτη πεποίθηση τῆς ἐπιτυχίας.

Τὸ νὰ περιγράψουμε λεπτομερειακὰ τὴν πρώτη φάση αὐτῆς τῆς ἐξόρμησης, ξεπερνάει τοὺς σκοποὺς τοῦ βιβλίου μας. Θὰ δώσουμε μόνον τὴς γενικὴς γραμμὲς τῶν γεγονότων, ποὺ ἔμειναν γνωστὰ σὰν πρῶτος πελοποννησιακὸς πόλεμος. Κύριο χαρακτηριστικὸ του εἶναι ἡ ἐπιθετικὴ πρωτοβουλία τῆς Ἀθήνας, βα-

σισμένη σὲ σχέδιο λεπτομερῶς μελετημένο, κι ὕστερα ἀπὸ σοβαρὴς πολεμικὴς ἐτοιμασίας. Προκαταρκτικὴ ἐνέργεια τῶν Ἀθηναίων ἦταν νὰ συνδέσουν τὰ περιτειχισμένα ἄσπερα τῆς Ἀθήνας καὶ τοῦ Πειραιᾶ μὲ διάδρομο, τὸ ἴδιο περιτειχισμένο. Ἐχτίσαν λοιπὸν τὰ Μακρὰ τεῖχη ποὺ μετέλλαξαν, τὴς δυὸ πόλεις, σὲ φρούριο μοναδικὸ κι ἄπαρτο. Ἀφοῦ ἐγίνε αὐτό, περίμεναν ὑπομονετικὰ τὴν ἀφορμὴ τοῦ προμελετημένου πολέμου, ποὺ δὲν ἄργησε νὰ φανῇ. Τὸ 465, μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ Ξέρξη, ἀνέβηκε στὸ θρόνο τῆς Περσίας ὁ μικρότερος γιὸς του, ὁ Ἀρταξέρξης. Ἀφορμὴ μοναδικὴ γιὰ τὴν Αἴγυπτο νὰ ἐπαναστατήσῃ, καὶ νὰ ζητήσῃ τὴ βοήθεια τῆς Ἀθήνας (459). Ὁ Περικλῆς ἀρπάζει τὴν εὐκαιρία ἀπ' τὰ μαλλιά. Καὶ στέλνει στὸ Δέλτα τὸν Χαριτιμίδη, μὲ στρατὸ διαλεχτὸ καὶ στόλο δυνατὸ. Οἱ Ἀθηναῖοι ἀνεβαίνουν τὸ Νεῖλο, καταστρέφουν τὸν περσικὸ στόλο, καὶ προσβάλλουν μὲ ἐπιτυχία τὴν Μέμφιδα, ὅπου οἱ Πέρσες εἶχαν περιχαρακωθεῖ.

Τὴν ἴδια σχεδὸν ἐποχὴ ξέσπασε ὁ πόλεμος καὶ στὴν Ἑλλάδα, μὲ ἐπίθεση τῆς Κορίνθου κατὰ τῶν Μεγάρων, κράτους συμμαχικοῦ τῆς Ἀθήνας. Οἱ ἐχθροπραξίαι χρονοτριβοῦν, ὅλο τὸ 459, χωρὶς θετικὸ ἀποτέλεσμα. Τὸ 458 ἡ Αἴγινα κηρύσσει πόλεμο στὴν Ἀθήνα. Εὐκαιρία γιὰ τὸν Περικλῆ νὰ ξεκαθαρίσῃ τοὺς λογαριασμοὺς μὲ αὐτὸ τὸ ἐχθρικὸ κράτος, ποὺ βρίσκεται στὴ μπούκα τοῦ Πειραιᾶ. Ὁ ἀθηναϊκὸς στόλος, ὑπὸ τὸν Λεωκράτη, τσακίζει τὸν αἰγινητο-κορινθιακὸ ἔξω ἀπὸ τὴν Αἴγινα, ἐνῶ ὁ στρατὸς ἀποβιβάζεται καὶ πολιορκεῖ τὴν πόλη. Ἄλλη μιὰ ἀθηναϊκὴ στρατιά, ὑπὸ τὸν Μυρωνίδα, κατατρόπωνει τοὺς Πελοποννησίους ποὺ εἰσέβαλαν στὴ Μεγαρίδα.

Ἡ Ἀθήνα διεξάγει μὲ ἐπιτυχία τὸν τριμέτωπο αὐτὸ πόλεμο. Ὡσπου, τὸ 457, ἡ πανίσχυρη Λακεδαιμόνων, ἐπιτίθεται κι αὐτὴ στὴν πόλη τῆς Παλλάδας, γεγονός ποὺ δίνει τέλος ὀριστικὸ στὴν πολιτικὴ τοῦ «δυσαδισμού», τὴν τόσο προσφιλῆ στὸ ἀριστοκρατικὸ κόμμα τοῦ Κίμωνος. Δὲν ὑπάρχει πιά θέση γιὰ δυὸ δυνάμεις, κάτω ἀπ' τὸν πολιτικὸ ἥλιο τῆς Ἑλλάδας. Ἡ ἡ

Σπάρτη θὰ ἐξουδετερώσῃ τὴν Ἀθήνα, ἢ ἡ Ἀθήνα τὴ Σπάρτη.

Πρώτῃ ἐνέργεια τῆς Σπάρτης εἶναι νὰ στείλῃ ἰσχυρὸ στρατό, γιὰ νὰ λευτερώσῃ τὴν Βοιωτίαν ἀπὸ τὴ μισητὴ κηδεμονία τῆς Ἀθήνας. Ἄλλο πού δὲν ἤθελαν οἱ Βοιωτοί! Μὰ οἱ Ἀθηναῖοι ἀνησυχοῦν. Μιά ἐχθρική Βοιωτία εἶναι γι' αὐτοὺς ἀπειλὴ φοβερή. Μπροστὰ στὸ μεγάλο κίνδυνο, ὁ ἐξόριστος Κίμων συμβουλεύει τοὺς πολιτικούς του φίλους νὰ παραμερίσουν τὰ κομματικά καὶ νὰ βοηθήσουν τὴν κυβέρνησι. Παρ' ὄλ' αὐτά, στὴ μάχη τῆς Τανάγρας (457), οἱ Πελοποννήσιοι νίκησαν τοὺς Ἀθηναίους. Δὲν εἶχαν ὁμῶς τὴ δύναμη νὰ ἐκμεταλλευθοῦν στρατηγικὰ τὴν τακτικὴ τους νίκη καὶ νὰ εἰσβάλουν στὴν Ἀττικὴ. Ἔτσι, προτίμησαν νὰ γυρίσουν ἀπραχτοὶ στὴν Πελοπόννησο.

Ἡ ἀποτυχία τῆς Τανάγρας χαλύβδωσε τὴ θέληση τῶν Ἀθηναίων νὰ ἀντεπιτεθοῦν. Ρίχνονται, σὲ καινούργιες καὶ μεγάλες προετοιμασίαι. Ὁ Περικλῆς κρίνει πολιτικὰ σκόπιμο νὰ ἀνακαλέσῃ τὸν Κίμωνα ἀπὸ τὴν ἐξορία. Αὐτός, δέχεται νὰ ξαναγυρίσῃ, ἀλλὰ μόνον ὥσπου νὰ πετύχῃ μιὰ τετράμηνη ἀνακωχὴ, ἀπόλυτα ἀπαραίτητη γιὰ τὴν πατρίδα του. Ἀφοῦ τὴν πέτυχε ξανάφυγε, αὐτεξόριστος τούτῃ τὴ φορά, περιμένοντας νὰ ἔρθῃ ἡ ὥρα του. Τρεῖς μῆνες μετὰ τὴν Τανάγρα, οἱ Ἀθηναῖοι εἶναι ἕτοιμοι. Κατατροπώνουν τοὺς Βοιωτοὺς στὰ Οἶνόφυτα καὶ κυριεύουν ὅλη τὴ Βοιωτία. Τὸν ἴδιο καιρό, οἱ πολιορκημένοι Αἰγινῆτες παραδίνονται ἀνευ ὄρων, μὲ συνέπεια ἢ μέχρι τότε ἀνεξάρτητη καὶ περίλαμπρη Αἰγίνα, νὰ δεθῇ ὀριστικά στὸ πολιτικὸ ἄρμα τῆς Ἀθήνας. Τέλος, οἱ σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων Ἀργεῖοι, νικοῦν κατὰ κράτος τοὺς Σπαρτιάτες στὴν Οἶνόαν (456).

Τὰ δυὸ ἐπόμενα χρόνια (455 - 4), ἡ ἐπιθεσις τῆς Ἀθήνας ἐξακολουθεῖ μὲ ἐπιτυχία σ' ὄλα τὰ μέτωπα. Τὸ νικηφόρο τέρμα τοῦ πολέμου δὲν εἶναι μακριά. Ὄταν, ἕνα ἀπροσδόκητο γεγονός, ἀναποδογυρίζει ἐντελῶς τὴν κατάστασι.

Β'. Ὅπως ἦταν ἐπόμενο, ἡ Περσία κάποτε θ' ἀντιδροῦσε στὴν κατάστασι πού εἶχε δημιουργήσει, ὁ ἀθηναϊκὸς στρατός, στὴν ἐπαναστατημένη Αἴγυπτο. Τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 456 καταπλέει, στὸ Δέλτα, ὁ Μεγάβυζος μὲ 300 πλοῖα, κατατροπώνει τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς πολιορκεῖ στὴ νῆσο Προσωπίτιδα, ὅπου ἀντιστέκονται γενναϊότατα, 18 ὀλόκληρους μῆνες. Ὑστερα, μὴ μπορώντας νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴν ἐχθρική πίεσι, περιορίζονται στὸ φρούριο τοῦ νησιοῦ — τὴν Βύβλον. Στὸ τέλος, οἱ ἐλάχιστοι πού ἀπόμειναν, ἀναγκάζονται νὰ συνθηκολογήσουν. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὴ τὴν καταστροφὴ, ὁ περσικὸς στόλος βυθίζεται ἄλλες 50 ἀθηναϊκὲς τριήρεις, πού

πρόστρεχαν νὰ βοηθήσουν τοὺς πολιορκημένους.

Ἡ μεγάλη αὐτὴ νίκη τῶν Περσῶν, ἀνατρέπει ριζικὰ τὴν κατάστασι στὴν ἀνατολικὴ λεκάνη τῆς Μεσογείου. Ἡ Ἀθήνα, σχεδὸν χωρὶς στόλο καὶ μὲ στρατό ἀποδεκατισμένο (35.000 ἄντρες ἦσαν οἱ ἀπώλειές τῆς στὴν Αἴγυπτο), δὲν εἶναι σὲ θέσι νὰ ἐμποδίσῃ τὴν τυχόν εἴσοδο τῶν περσικῶν πλοίων στὸ Αἰγαῖο. Ὁ συμμαχικὸς θησαυρὸς τῆς Δήλου κινδυνεύει, καὶ μεταφέρεται στὴν Ἀκρόπολι. Μέτρο ὅσο δὲν παίρνει φρόνιμο, ἀλλὰ πού οἱ σύμμαχοι θὰ τὸ παρεξηγήσουν — δρυὸς πεσοῦσης, πᾶς ἀνὴρ ξυλεύεται... Ἡ Συμμαχία δείχνει σημεῖα διαλυτικά, πού προκαλοῦν τὴ δυναμικὴ ἀντίδρασι τῶν Ἀθηναίων. Δὲν κρατοῦν πιά, οὔτε γιὰ τὸν τύπο, τίς διατάξεις τοῦ συμμαχικοῦ συμφώνου. Ἡ γνώμη τῶν συμμάχων δὲν τοὺς ἐνδιαφέρει. Τοὺς κυβερνοῦν σὰ νὰ μὴν ἦσαν σύμμαχοι, μὰ ὑποτελεῖς. Σ' ὅποια πόλι παρουσιάζονται σημεῖα ἀπειθαρχίας, οἱ Ἀθηναῖοι στέλνουν φρουρὰ ὑπὸ φρούραρχον, καθὼς καὶ ἐπίσκοπον, νὰ παρακολουθῇ τὴν κυβέρνησι. Καὶ — τὸ πιὸ σημαντικό — Ἀθηναῖοι κληροῦχοι (ἀποικοὶ) παίρνουν τὰ καλύτερα χωράφια τῶν ντόπιων, ἕτοιμοι νὰ παρατήσουν τὸ τσαπὶ καὶ νὰ ἐπιβάλουν, μὲ τὸ σπαθί, τὴν «ἀθηναϊκὴ» τάξι. Μὲ ἄλλα λόγια, δὲν μπορεῖ πιά νὰ γίνῃ λόγος γιὰ συμμαχία συγκροτημένη ἀπὸ τὴν ἐλευθερὴ θέλησι τῶν μελῶν, ἀλλὰ γιὰ αὐτοκρατορία, συγκρατημένη μὲ τὴν ἐπιβολὴ τῆς βίας. Πρέπει νὰ σημειωθῇ πὼς τὸ «αὐτοκρατορικὸ» φαινόμενο περιπλέκεται, σ' ὄλες τίς «συμμαχικὲς» πόλεις, μὲ παράγοντες κομματικούς. Οἱ δημοκρατικοὶ εἶναι, παντοῦ, ὁπαδοὶ τῆς συμμαχίας μὲ τὴ δημοκρατικὴ Ἀθήνα. Οἱ ὀλιγαρχικοὶ, ἀπεναντίας, ἐπιθυμοῦν νὰ διαλυθῇ ἡ δῆθεν συμμαχία καὶ νὰ ξανακερδίσουν, οἱ πόλεις, τὴν πολιτικὴ τους αὐτονομία. Ὅπως εἶναι λογικόν, οἱ Ἀθηναῖοι θὰ ἐκμεταλλευθοῦν αὐτὴ τὴν κατάστασι καὶ θὰ ἐπιβάλουν παντοῦ δημοκρατικὲς κυβερνήσεις, ἔστω κὶ ἀντίθετες στὴ θέλησι τῶν πολιτῶν. Δηλαδή τὸ ἴδιο πού ἔκαναν οἱ Πέρσες στὴν Ἰωνία...

Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν εἶναι τόσο ἀνόητοι γιὰ νὰ μὴν καταλάβουν τὴ γενικὴ δυσφορία πού προκαλεῖ ἡ ἱμπεριαλιστικὴ πολιτικὴ τους. Καὶ προσπαθοῦν νὰ γλυκάνουν τὸ καταπότιο ἐλαττώνοντας τὸ φόρο — τὴ στιγμὴ ἀκριβῶς πού ἔχουν ἐπείγουσα ἀνάγκη ἀπὸ χρήματα, γιὰ νὰ συνεχίσουν τὸν πόλεμο μὲ τὴν Περσία. Κατάλαβαν ὁμῶς καὶ κάτι ἄλλο, οἱ Ἀθηναῖοι: πὼς ὁ διμέτωπος πόλεμος — πού ἦταν σφάλμα ἐξ ἀρχῆς — τώρα καταντᾷ περιπέτεια πολὺ ἐπικίνδυνη. Ἀνακαλοῦν λοιπὸν τὸν Κίμωνα ἀπὸ τὴν ἐξορία, καὶ τοῦ ἀναθέτουν νὰ διαπραγματευθῇ μιὰ πεντάχρονη ἀνακωχὴ μὲ τὴ Λακεδαίμονα. Ἀφοῦ ἔγινε αὐ-

τό, τὸν παρακαλοῦν νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγία τοῦ στόλου (450). Ὁ μέγας πατριώτης, μολοντί ἀντιπολιτευόμενος, δὲν μπορεῖ νὰ ἀρνηθῇ. Ξεκινᾷ με 200 τριήρεις, κατατροπώνει μιὰ μεγάλη μοῖρα τοῦ περσικοῦ στόλου κι ἀποβιβάζεται στὴν περσοκρατούμενη Κύπρο, ὅπου ὅμως ἀρρωσταίνει καὶ πεθαίνει. Χωρὶς τὸν Κίμωνα, ὁ ἀθηναϊκὸς στόλος δὲν μπορεῖ νὰ συνεχίσῃ τὴν προσπάθειά του. Καθὼς ὅμως γυρίζει στὴ βάση του, καταναίει μιὰν ἄλλη περσικὴ μοῖρα, ἔξω ἀπὸ τὴν Σαλαμίνα τῆς Κύπρου.

Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Κίμωνος μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ σὰν ἠθικὴ γενση τῆς αἰγυπτιακῆς καταστροφῆς. Ἀπὸ πρακτικὴ σκοπιά, μαρτυρᾷ τὴν ἀνικανότητα τῶν δυὸ ἀντιπάλων νὰ ἐκβιάσουν μιὰν ὁποιαδήποτε ὀριστικὴ λύση, με τὴ δύναμη τῶν ὀπλων. Ὁ Περικλῆς κρίνει πὼς ὁ πόλεμος πρέπει νὰ τελειώσῃ. Γνωρίζοντας πὼς τὴν ἴδια ἐπιθυμία ἔχει κι ὁ Ἀρταξέρξης, στέλνει στὰ Σοῦσα τὸν Καλλίαν, νὰ διαπραγματευθῇ με τοὺς Πέρσες. Καὶ πραγματικά, ὁ Καλλίας κατορθώνει νὰ ὑπογράψῃ τὴν εἰρήνη πού ἔμεινε γνωστὴ με τ' ὄνομά του. Ἡ καλλιεὶος εἰρήνη κλείνει ὀριστικά τοὺς μηδικοὺς πολέμους, πού κράτησαν μισὸν αἰῶνα, καὶ πού τέλειωσαν περίπου με τὸ σίστιμο πού ὑπῆρχε πρὶν ὁ Δαρείος ξεκινήσει νὰ καταχτήσῃ τὴν Ἑλλάδα. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν πλευρά, ἡ Περσία ἀναγνωρίζει τὴν ὀριστικὴ ἀποτυχία τῶν κατακτητικῶν της σχεδίων. Ἀλλὰ κι οἱ Ἀθηναῖοι — γιὰ λογαριασμὸ τῶν Ἑλλήνων — παραδέχονται ὅτι δὲν μπόρεσαν νὰ συντρίψουν τελειωτικά τὴν Περσία. Ἔτσι — με μιὰν εἰρήνη συμβιβασμοῦ, πού δὲν ἐξαντλεῖ κατὰ βάθος τὴν ἑλληνο-περσικὴ διαφορά — κλείνει ἕνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα κεφάλαια τῆς ἱστορίας μας.

Γ'. Τώρα, οἱ Ἀθηναῖοι μποροῦν νὰ ἀφιερῶν ἀπερίσπαστοι στὰ ζητήματα τῆς Ἑλλάδας. Εὐτυχῶς πού ἡ ἀνακωχὴ με τὴ Σπάρτη θὰ τελειώσῃ μόνο μετὰ τρία χρόνια. Ἔτσι, ἔχουν ὄλο τὸν καιρὸ νὰ βάλουν κάποια τάξη στὴν αὐτοκρατορία τους. Καὶ μάλιστα, νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴν ἐπικίνδυνη κατάσταση τῆς Βοιωτίας, ὅπου οἱ ὀλιγαρχικοὶ κατάφεραν νὰ ξαναπάρουν τὴν ἐξουσία. Στέλνουν τὸν Τολμίδην, με μικρὴς δυνάμεις, νὰ ἐπιβάλλῃ τὴ «δημοκρατικὴ τάξη». Ἀλλὰ στὴν Κορώνεια (447), οἱ Βοιωτοὶ τσακίζουν κυριολεκτικὰ τὴν ἀθηναϊκὴ στρατιά. Ὅσοι δὲν σκοτώθηκαν, αἰχμαλωτίσθηκαν. Τὸ χτύπημα εἶναι βαρὺ — σχεδὸν ἀνεπανόρθωτο — γιὰ τὴν Ἀθήνα. Στὰ βορινὰ σύνορα τῆς Ἀττικῆς δημιουργεῖται ἕνα ἰσχυρὸ κράτος πού, με ὁποιοδήποτε κόμματος κυβέρνησι, θὰ βρίσκεται πάντοτε στὸ στρατόπεδο τῶν ἐχθρῶν της.

Τὸ ἀτύχημα τῆς Κορώνειας εἶχε κι ἄλλες

δυσάρεστες συνέπειες. Καὶ πρῶτα, ἡ Ἀθήνα θὰ χάσῃ κάθε πολιτικὴ ἐπιρροὴ στὴ Στερεὰ Ἑλλάδα. Ὑστερα, τὸ αὐτοκρατορικὸ της γόητρο ἐλαττώνεται σημαντικά. Οἱ σύμμαχοι ἀρχίζουν νὰ μουρμουρίζουν πὼς μετὰ τὴν ἑλληνο-περσικὴν εἰρήνη, δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ διατηρεῖται ἡ Συμμαχία καὶ — φυσικά — ὁ δυσάρεστος φόρος, πού κατάντησε φόρος ὑποτελείας. Οἱ Ἀθηναῖοι ἀντιδροῦν δυναμικὰ σ' αὐτὸ τὸ διαλυτικὸ πνεῦμα. Γεμίζουν τίς συμμαχικὲς πόλεις με φρουράρχους, ἐπισκόπους καὶ κληρούχους. Ἐξάλλου, ὅπου νά'ναι τελειώνει ἡ ἀνακωχὴ με τὴ Σπάρτη. Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴ συνέχεια τοῦ πολέμου ἀπερίσπαστοι ἀπὸ ἐσωτερικὲς δυσκολίες. Χτυποῦν σκληρὰ τὴν Εὐβοίαν πού ἐπαναστάτησε (446). Μὰ ἡ ἐπανάσταση τῶν Μεγάρων ἀποδεικνύεται πολὺ σπουδαιότερη, ἐπειδὴ διευκολύνει τὴν εἰσβολὴ τῶν Σπαρτιατῶν στὴν Ἀττικὴ (ἡ ἀνακωχὴ εἶχε λήξει στὸ ἀναμεταξύ).

Ὁ κίνδυνος εἶναι μέγας. Μὰ ὁ Περικλῆς τὸν ἀντιμετωπίζει με ψύχραιμη δραστηριότητα. Ἀναγκάζει τοὺς Λακεδαιμόνιους νὰ ἀποτραβηχτοῦν ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ. Κι ὕστερα, με χέρι σιδερένιο, ἐπιβάλλει τὴν πιὸ σκληρὴ τάξη σ' ὄλη τὴν αὐτοκρατορία.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἀρχίζουν νὰ κατανοοῦν πὼς ὅλες αὐτὲς οἱ αἱματηρὲς περιπέτειες τοὺς ὀδήγησαν σὲ ἀδιέξοδο, ἀπ' ὅπου πρέπει νὰ βγοῦν τὸ ταχύτερο καὶ με κάθε θυσία. Ἡ τεραστία πολεμικὴ προσπάθεια τόσων χρόνων τοὺς ἔχει κυριολεκτικὰ ἀφαιμάξει. Ἀλλὰ καὶ τὸ πνεῦμα πού βασιλεύει στὴ Σπάρτη, δὲν εἶναι διαφορετικὸ: εἰρήνη με κάθε λογικὴ θυσία! Ἔτσι, περὶ τὸ τέλος τοῦ 446, οἱ δυὸ πόλεις ἄρχισαν συνεννοήσεις, πού τέλειωσαν στὴν τριακονταετῆ εἰρήνην. Εἰρήνη «λευκή», χωρὶς νικητὴ καὶ νικημένο. Ἡ Λακεδαίμων ἀναγνωρίζει τὴν αὐτοκρατορία τῆς Ἀθήνας στὸ Αἰγαίον, ὅπως ἡ Ἀθήνα τὴν ἡγεμονία τῆς Σπάρτης στὴν Πελοπόννησο. Οἱ μελλοντικὲς διαφορὲς τῶν δύο πόλεων, θὰ λύνονται με διαιτησία.

Εἰρήνη λευκή, ὅχι ὅμως κι εἰλικρινής. Σκοπὸς τῆς πονηρῆς Λακεδαίμονος εἶναι νὰ κερδίσῃ καιρὸ, νὰ προετοιμασθῇ καλά, καὶ νὰ συντρίψῃ τὴν ἀντίζηλό της. Οἱ Ἀθηναῖοι — καὶ μάλιστα ὁ Περικλῆς — τίς ἴδιες περίπου σκέψεις κάνουν. Ἐκεῖνο ὅμως πού προέχει γι' αὐτούς, εἶναι νὰ σταθεροποιήσουν τὴν αὐτοκρατορία, πού κάνει νερὰ ἀπὸ παντοῦ. Ἡ πείρα τοὺς δίδαξε πὼς τὸ σύστημα τῆς δυναμικῆς ἐπιβολῆς ἔδωσε ὅ,τι εἶχε νὰ δώσῃ — ὅταν δὲν ἔκανε περισσότερο κακὸ ἀπὸ καλὸ. Οἱ νέοι καιροὶ δὲν μποροῦν νὰ τὸ ἀνεχθοῦν, μὰ ἀπαιτοῦν χειρισμὸ βασισμένο σὲ καθαρὰ πολιτικὴ ἐπιτηδεύτητα. Ἡ πειθὴ, καθὼς καὶ τὸ ἀνοιγμα νέων πολιτικῶν καὶ οικονομικῶν ὀριζόντων, ἴσως νά'χουν καλύτερα ἀποτελέσματα. Πρὸς αὐτὴ λοιπὸν τὴν κατεύθυνση θὰ

στραφή ἢ μεγάλη καὶ θαυμαστὴ προσπάθεια τοῦ Περικλῆ.

Δ'.—Ἡ τριαντάχρονη εἰρήνη βάσταξε μόνον δεκαπέντε χρόνια. Τὰ ὠραιότερα χρόνια τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας. Ἐκεῖνα πού εἶδαν τὸ ἀπόγειο τοῦ πολιτισμοῦ μας, τόσο σὰν Ἑλλήνων ὅσο καὶ σὰν ἀνθρώπων. Στους 20 αἰῶνες πού πέρασαν ἀπὸ τότε, τίποτα τὸ ἀνώτερο—τίποτα τὸ «ἀλλιώτικο»—δὲν μπόρεσε νὰ δημιουργήσῃ ἢ Ἀνθρωπότητα. Ὁ αἰὼν τοῦ Περικλέους ἐξακόλουθει νὰ μᾶς σέρνει, εἰλωτες, στὸ περίλαμπρο ἄρμα του.

Δὲν ὀνομάσθηκε ἄδικα ἔτσι, ὁ Ε' αἰώνας π. Χ. Κέντρο τῆς Ὑψηλίου εἶναι ἡ Ἑλλάδα. Νοῦς, καρδιά, ψυχὴ τῆς Ἑλλάδας, ἡ Ἀθήνα. Νομέας ἀπόλυτος, ἐνσάρκωση καὶ πεμπτουσία τῆς Ἀθήνας, ὁ Περικλῆς. Τί εὐκαιρία, γιὰ τὴν Ἑλλάδα, νὰ συσπειρωθῇ γύρω ἀπὸ τὸν ἀξεπέραστο πυρήνα τῆς Ἀθήνας τοῦ Περικλῆ καὶ νὰ βρῇ τὴν ἐθνικὴ τῆς ἐνότητα! Δυστυχῶς οἱ Ἕλληνες, πού μὲ μιὰν αὐθόρμητη εὐφορικὴν ἀνάταση ἔσπασαν, στὰ ζητήματα τοῦ πνεύματος, τοὺς φυσικοὺς νόμους τῆς ἐξέλιξης, δείχτηκαν κατώτεροι τοῦ ἑαυτοῦ των σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τὸν ἐθνικο-πολιτικὸ πολιτισμὸ τους. Τοξινωμένοι ἀπὸ στενόκαρδη ἰδεολογία τοπικιστικῆς αὐτονομίας, τρέμοντας μὴ χάσουν τὰ βλαχοδημαρχικά τους ἀξιώματα, ἀντιμάχονται φανατικά τὴν «τυραννία» τῆς Ἀθήνας πού—ἀπὸ τὸ 446 κι ὕστερα—μόνον τυραννία δὲν εἶναι, ἀλλὰ μιὰ ἠθικὴ πρόσκληση τοῦ ἀθηναϊκοῦ κράτους πρὸς τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος νὰ ἐνωθῇ, γύρω ἀπὸ τὸν πυρήνα του, σὲ σύνολο πολιτικὰ συμπαγές, ὅπου ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου θὰ ἐβρισκε τὴν πιὸ ἀπόλυτη δικαίωσή της. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁμοῦς μεριά, ἡ συγχώνευση τοῦ ἑλληνισμοῦ σὲ κράτος ἐνιαῖο, θὰ σήμαινε τὸ θάνατο γιὰ τίς κλίκες πού ἐκμεταλλεύονταν τὴν ἐξουσία στὰ μέχρι τότε χίλια δυὸ κρατίδια. Ἔτσι, ὁ πολιτικὸς κόσμος τοῦ ἀνεξάρτητου κράτους τῆς Τανάγρας (πληθυσμὸς 2.000), προκειμένου ἀπὸ κυβέρνησις καὶ ἀντιπολίτευσις νὰ καταστήσῃ κοινοτικὸ συμβούλιο, κινεῖ γῆ κι οὐρανὸ γιὰ νὰ διατηρήσῃ τὴν αὐτονομία τοῦ παλιόχωριου πού παριστάνει τὸ κράτος. Γι' αὐτούς, ἡ ἔνωσις εἶναι τυραννία. Ἡ διαίρεσις, ἐλευθερία. Θλιβερὴ διαστροφή τῶν νοημάτων καὶ συσκοτισμὸς τῆς πραγματικότητος, πού εἶχε τίς πιὸ θλιβερές συνέπειες γιὰ τὸ μεγαλεῖο τοῦ λαοῦ τῶν Ἑλλήνων...

Ὁ Περικλῆς. Ἀπὸ ἀταβισμό καὶ ἀγωγή, ἔχει ὅλα τὰ γνωρίσματα τῆς ἀριστοκρατικῆς καταγωγῆς του. Ὁμορφος, καλοφτιαγμένος, κινεῖται μέσα στὴ ζωὴ καὶ τοὺς ἀνθρώπους μὲ τὴν εὐχέρεια πού γεννάει ἡ αὐτοπεποίθησις. Ἠθικὴ ἀδέκαστη, σύστημα ἰευρικὸ ἀπόλυτα κυριαρχημένο, ἐσωτερικὸς κόσμος κλειστός, συμπεριφορὰ συγκρατημένη. Μ' ἓνα λόγο ἀριστοκράτης, ἀπὸ

τὴν κορφή ὡς τὰ νύχια. Μὰ ἀριστοκράτης πού πιστεύει βαθιὰ στὴν ἰδέα τῆς δημοκρατίας. Κάτι παραπάνω: στὴ δυνατότητα νὰ ἐφαρμοσθῇ πρακτικὰ ἡ δημοκρατικὴ ἰδέα. Ἀφιερώνει ὅλη του τὴ ζωὴ γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ. Κι ἐργάζεται—πρὸς αὐτὸ τὸ σκοπὸ—μὲ σύστημα ἀντιδημοκρατικότητας—ἐξὸν ὅτι ἡ περὶ δημοκρατίας θεωρία τοῦ Περικλῆ ἔχει βάση καθαρὰ ἀριστοκρατικὴ. Εἶναι ὁπαδὸς τῆς νοοκρατικῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἀναξαγόρα. Πιστεύει ὅτι μόνον ὁ νοῦς κινεῖ καὶ κατευθύνει τὴν ἀδρανῆ κοσμικὴν ὕλην. Μεταφέροντας τὴν ἀφαίρεση στὴν πραγματικότητα, βλέπουμε πῶς κεντρικὸς πυρήνας τῆς οἰκουμένης πολιτικῆς ζωῆς πρέπει νὰ εἶναι ὁ βιολογικὰ ἀνώτερος νοῦς πού ὑπάρχει πάνω στὴ γῆ—δηλαδὴ αὐτὸς ὁ ἴδιος, ὁ Περικλῆς. Τότε ὁμοῦς πῶς ἐξηγεῖται ἡ ἀντίφασις; Ἀπλούστατα, ὁ Περικλῆς ἀπορρίπτοντας τὴν κοινωνικὴ, παραδέχεται μόνον τὴ βιολογικὴ ἀριστοκρατία, πού μπορεῖ νὰ ἐπιβληθῇ, στὸ πλῆθος μὲ τὴ φυσικὴ ἀκτινοβολία της, κι ὄχι μὲ τὴ δύναμη τῆς ὕλης. Δημοκρατία δὲν εἶναι ἡ συνισταμένη τῆς λαϊκῆς θέλησις, μὰ ἡ λαϊκὴ παραδοχὴ τῆς θέλησις τοῦ—ἐλέφ βιολογικῶν νόμων—κυβερνήτη ὑπέρτατου νοῦ. Εἶναι ἡ διὰ τοῦ λαοῦ καὶ διὰ τὸν λαὸν δικτατορία αὐτοῦ τοῦ ἀνώτατου ποιοτικὰ ἐγκεφάλου. Εἶναι ἡ θεληματικὴ ὑποταγὴ τοῦ λαοῦ στὴ δικτατορία τοῦ βιολογικὰ ἀξιότερου. Ἡ ἰκανότητα τοῦ λαοῦ νὰ ἀνακαλύψῃ, νὰ διαλέξῃ καὶ νὰ ὑποταχθῇ στὸ φυσικὸ του ἀρχηγό.

Θὰ καταλάβουμε καλύτερα τὴ δημοκρατικὴ κυβέρνησις τοῦ Περικλῆ, ἂν τὴν παραβάσουμε μὲ τὴν κυβέρνησις Βενιζέλου τῆς περιόδου 1910—15. Δικτατορία ἐνός προσώπου, ἀλλὰ μὲ τὴν ἀπερίφραστη θέλησις τοῦ λαοῦ, κάτω ἀπὸ τὴ διαρκὴ αἵρεσις τῆς λαϊκῆς θέλησις καὶ μέσα στὸ πιὸ ἀπόλυτο πνεῦμα κάθε φανερώματος τῆς λαϊκῆς ἐλευθερίας. Ἀσπλος τύραννος, ὁ Περικλῆς δυναστεύει τοὺς Ἀθηναίους μὲ τὴ φοβερὴ πειθῶ τῆς προσωπικότητάς του. Διαποτίζει τὸ κράτος μὲ τὰ νάματα τῆς ἠθικῆς του δύναμης. Πλημμυρίζει τὴν Ἑλλάδα μὲ τὸ ἠθικὸ μεγαλεῖο τῆς Ἀθήνας. Ἀλλὰ γνωρίζει καὶ τὴν τέχνη νὰ ἀξιοποιῇ πολιτικὰ τίς ἠθικὰς ἀξίες τοῦ πνεύματος, τῆς τιμιότητος, τῆς εὐθύτητος, τῆς ἰσορροπίας. Ἰδίως τῆς ἰσορροπίας μεταξὺ κράτους καὶ ἀτόμου. Πασχίζει νὰ ἀνακαλύψῃ—θεωρητικὰ καὶ πρακτικὰ—ἐκεῖνο τὸ νεκρὸ σημεῖο ὅπου κράτος κι ἄτομο ἀλληλοσυμπληρώνονται κι ἀλληλοεξουδετερώνονται ἀρμονικότερα. Τὸ κράτος γιὰ τὸν πολίτη κι ὁ πολίτης γιὰ τὸ κράτος, κατὰ 50 ὀ)ο ἀκριβῶς. Ἐνα ἑκατοστὸ πρὸς τὰ ἐδῶ, βρίσκεται ἡ ἀναρχία τοῦ ἐγωῖσμοῦ. Ἄλλο ἓνα πρὸς τὰ ἐκεῖ, καὶ πέφτουμε στὴν τυραννία. Πῶς ὁμοῦς εἶναι νοητὸ νὰ διατηρήσῃ, ὁ ἀτελέστατος ἠθικὰ ἀνθρώπος, τὴν ἰδεώδη αὐτὴν ἰσορροπία ἔσαε;

Ε'—“Όταν μιλάμε γιὰ τὸν ὕψιστο πολιτισμὸ τῶν Ἑλλήνων, πρέπει νὰ εἴμαστε ἐπιφυλακτικοὶ σχετικὰ μὲ τὸ κοινωνικὸ καὶ τὸ πολιτικὸ του κεφάλαιο. Ἡ δημοκρατία τῆς Ἀθήνας, ποὺ ἀνεχόταν τὸ θεσμὸ τῆς δουλείας, δὲν μπορεῖ νὰ παραβληθῆ οὔτε μὲ τὸ αὐταρχικότερο καθεστῶς τῶν νεώτερων χρόνων. Οὐσιαστικά, ἡ δημοκρατία τοῦ Περικλῆ ἀφορᾷ μιὰ μειοψηφία ἐλεύθερων ἀνθρώπων ποὺ, ἐπὶ πλέον, ἔχουν τὸ δικαίωμα τοῦ πολίτη. Ὑπάρχουν ὅμως πολυάριθμοι ἐλεύθεροι—οἱ μέτριοι—ποὺ μόνον ὑποχρεώσεις ἔχουν πρὸς τὸ κράτος, καὶ κανένα δικαίωμα. Ὑπάρχει κι ἡ τεράστια στρατιὰ τῶν ἀνθρώπων πραγμάτων: τῶν δούλων.

Σαράντα χιλιάδες εἶναι οἱ προνομιούχοι «ἄρρενες ἐνήλικοι» ποὺ χαίρονται τ' ἀγαθὰ τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας. Ἄλλες 100.000 περίπου γυναῖκες καὶ παιδιά. Ὁ ὑπόλοιπος πληθυσμὸς—ὡς μισὸ ἑκατομμύριο—ἔχει μείνει ἔξω ἀπὸ τὸ δημοκρατικὸ νυμφώνα. Παράξενη δημοκρατία, γιὰ τὴ σημερινή μας ἀντίληψη! Πρωτοφανῆς ὅμως γιὰ τὴν ἐποχὴ τῆς, ἂν λογαριάσουμε πὼς σὲ κανένα ἄλλο κράτος οὔτε ἡ ἀναλογία τῶν ἐνεργῶν πολιτῶν ἔφτανε σὲ τέτοιο ποσοστὸ, οὔτε τὰ πολιτικὰ τους δικαιώματα εἶχαν τέτοιαν ἔκταση. Συνεπῶς, ἄς πάρουμε αὐτὴ τὴν ἰδιότυπη κατάσταση γιὰ δεδομένο. Κι ἄς μελετήσουμε τὴ δημοκρατία τοῦ 1/5 τοῦ πληθυσμοῦ σὰν νὰ ἀφοροῦσε τὸ σύνολο τῶν κατοίκων. Αὐτὸ ἀπαιτεῖ ἡ ἱστορικὴ μέθοδος.

Οἱ περισσότερες ἀπὸ αὐτὲς τις 25.000 οἰκογένειες εἶναι φτωχές. Σύμφωνα μὲ τὴ νοοτροπία τους (ποὺ εἶναι ἡ νοοτροπία ὄλων τῶν ἀνθρώπων κι ὄλων τῶν ἐποχῶν), τὸ κράτος ὀφείλει νὰ τοὺς ἐξασφαλίσῃ τὸν ἐπιούσιο. Ἀπὸ τὸν τρόπο ποὺ τὸ κράτος θὰ ἀντιμετωπίσῃ αὐτὴ τὴν ἀπαίτηση τῶν πολιτῶν, ἐξαρτᾶται ἡ οὐσία τοῦ καθεστώτος. Σχετικὰ μὲ τὴν Ἀθήνα τοῦ Περικλῆ, θὰ μπορούσαμε νὰ τὴν προσδιορίσουμε «σοσιαλδημοκρατικὴ αὐτοκρατορία». Ὁ αὐτοκρατορισμὸς τῆς βασίζεται στὴν οἰκονομικὴ ἐκμετάλλευση τῶν ὑποτελῶν κρατῶν. Ἡ δημοκρατικότητά τῆς θεμελιώνεται ὄχι τόσο στὴ μεγάλη ἀναλογία τῶν πολιτῶν σχετικὰ μὲ τὸν πληθυσμὸ, ὅσο στὴν ἔκταση τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων ποὺ ἔχει ὁ κάθε πολίτης. Ὁ σοσιαλισμὸς τῆς πάλι, μοιάζει τρομαχτικὰ μὲ τὸ σημερινό: φορολογία τοῦ κεφαλαίου, μεγάλα δημόσια ἔργα, καὶ κάθε εἶδους χρηματικὲς παροχὲς στὸ προλεταριάτο, εἰς βάρος τοῦ προϋπολογισμοῦ. Δὲν ὑπάρχει πολίτης ποὺ νὰ μὴν ἔχει ἕνα κάποιον μισθὸν ἀπὸ τὸ κράτος—χῶρια ἀπ' ὅσα πιθανὸν νὰ κερδίξῃ, διὰ μέσου τοῦ κράτους, σὰν ἐργάτης δημοσίων ἔργων, ἢ κληροῦχος σὲ ὑποτελῆ ἐδάφη κτλ. Καὶ γεννιέται τὸ ἐρώτημα: αὐτὸ τὸ μισθοφορικὸν σύστημα δὲν

κακοσυνηθίζει τὸν ὄχλο στὴν ἀνεργία; Μποροῦμε νὰ ἀπαντήσουμε πὼς ὅσον καιρὸ ὁ Περικλῆς κρατοῦσε τὴν κατάστασιν στὰ χέρια του, ὁ προϋπολογισμὸς δὲν ἔγινε ὄργανο κομματικῆς συναλλαγῆς. Κάθε οἰκονομικὴ παροχὴ ἦταν καλὰ μελετημένη κι εἶχε σκοπὸ τὸ ὄφελος τῆς πολιτείας.

Τὰ μεγάλα δημόσια ἔργα ποὺ ἔγιναν ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν τοῦ Περικλῆ, ἔδωσαν ψωμὶ σὲ πολλοὺς Ἀθηναίους καὶ γιὰ πολλὰ χρόνια, χῶρια ποὺ στόλισαν τὴν Ἀθήνα μὲ χτίσματα ἀξεπέραστης ὁμορφιάς. Τότε γίνηκε τὸ ἀρχιτεκτονικὸ καὶ γλυπτικὸ θαῦμα τῆς Ἀκρόπολης. Τότε χτίσθηκαν κι ἄλλα πολλὰ περίλαμπρα μνημεῖα κάτω στὴν πόλη καὶ στὴν Ἀττικὴ. Τὰ κοντύλια ποὺ χρειάστηκαν γι' αὐτὰ τὰ ἔργα, εἶναι τεράστια. Κατὰ ἕνα ποσοστὸ, τὰ προμήθευσε ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ κράτους. Τὸ ὑπόλοιπο συμπληρώθηκε ἀπὸ τὸ θησαυρὸ τῶν συμμάχων, ποὺ ὁ ἀρχικὸς σκοπὸς του ἦταν ἐντελῶς ἀλλιώτικος. Οἱ σύμμαχοι ἔβλεπαν πὼς ὁ φόρος ποὺ πλήρωναν γιὰ τὴν ἀμυνά τους, χρησίμευε νὰ καλλωπισθῆ ἡ Ἀθήνα. Ἀλλὰ δὲν μιλοῦσαν. Ἴσως ἐπειδὴ παραδέχονταν τὸ παραστράτημα τῶν Ἀθηναίων. Ἴσως ἐπειδὴ δὲν εἶχαν τὸ θάρρος νὰ διαμαρτυρηθοῦν. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ δὲν ἔκαναν οἱ ἀμέσως ἐνδιαφερόμενοι, τὸ ἔκανε ἡ ὀλιγαρχικὴ ἀντιπολίτευσις κι ὁ ἀρχηγὸς τῆς Θουκυδίδης. Τὰ εἶπε σταράτα: «Ἡ Ἑλλάδα νιώθει πὼς ἀδίκως καθυβρίζεται καὶ φανερά καταταυραννεῖται, ὅταν βλέπει πὼς τὰ χρήματα ποὺ πληρώνει γιὰ τὴν ἀνάγκην τοῦ πολέμου, νὰ τὰ χρησιμοποιοῦμε γιὰ νὰ στολίζουμε τὴν πόλιν μας μὲ ναοὺς κι ἀγάλματα τῶν χιλίων ταλάντων». Μὰ ὁ Περικλῆς εἶχε ἔτοιμη τὴν ἀπάντησιν: «Οἱ σύμμαχοι; Ὁ λαὸς τῆς Ἀθήνας δὲν ἔχει λογαριασμὸν νὰ τοὺς δώσῃ, τὴ στιγμὴν ποὺ μόνον αὐτὸς πολεμᾷ γιὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τους, χωρὶς ἐκεῖνοι νὰ συνεισφέρουν οὔτε ἕνα ἄλογο, οὔτε ἕνα πλοῖον, οὔτε ἕναν πολίτην, ἀλλὰ μόνον χρήματα. Τὰ χρήματα αὐτὰ δὲν ἀνήκουν πιά σ' ἐκείνους ποὺ τὰ ἔδωσαν ἀλλὰ σ' ἐκείνους ποὺ τὰ πήραν, καὶ ποὺ ἐξετέλεσαν τις ὑποχρεώσεις γιὰ τὴν ὁποῖαν πληρώθηκαν».

Λογικὴ καταπελτικὴ. Ἡ Ἀθήνα εἶναι ὁ πολεμικὸς ἐργολάβος τῆς Συμμαχίας, καὶ πληρώνεται κατ' ἀποκοπὴν. Ἐφόσον ἔκανε τὸ χρέος του, λογαριασμὸν δὲν ἔχει νὰ δώσῃ στὴν πελατεία. Ἐμπόριον εἶναι αὐτό! Τὸ αἷμα ποὺ χύνει γιὰ λογαριασμὸν τῶν τρίτων, πρέπει νὰ καλοπληρωθῆ. Μὲ αὐτοὺς τοὺς ὄρους, οἱ τρίτοι ποὺ ἀποτίμησαν σὲ χρήμα τὸ χρέος τους πρὸς τὴν πατρίδα, δὲν ἔχουν δικαίωμα νὰ μιλᾶν περὶ «τυραννίας» καὶ τὰ παρόμοια. Μόνον τους παρατήθηκαν ἀπὸ τὴν αὐτονομίαν τους ἐπειδὴ εἶθαι δειλοὶ καὶ δὲν θέλουν νὰ πολεμοῦν, προτιμώντας νὰ ἀντικαταστήσουν μὲ εὐτελεῖς χρυσάφι τὸ πολύτιμον αἷμα, ποὺ

εἶχαν χρέος νὰ χύσουν γιὰ τὴν «ἐλληνικὴ» λευτεριά τους. Φυσικά, μὲ μιὰ τέτοια νοοτροπία, ἡ ἔνωση τῆς Ἑλλάδας γύρω ἀπὸ τὸν ἀθηναϊκὸ πυρῆνα, καταντάει οὐτοπία. Ἡ Ἑλλάδα δὲν μπορεῖ νὰ βασιζέται στὴν ὀλικὴ ἐπικυριαρχία μιᾶς πόλης καὶ τὴν ὑποτελεία ὄλων τῶν ἄλλων. Μὰ ὁ Περικλῆς δὲν εἶχε τὸ θάρρος νὰ ἀκολουθήσῃ τὸ μοναδικὸ δρόμο ποὺ ὀδηγεῖ στὴν ἔνωση. Δηλαδή τὴ μετατροπὴ τῆς ἀθηναϊκῆς αὐτοκρατορίας σὲ ἐλληνικὴ ὀμοσπονδία, μέσα στὴν ὁποία ἡ Ἀθήνα θὰ ἐξισωνόταν μὲ τ' ἄλλα ὀμοσπονδιακὰ κράτη, ὁποῦν ἡ τοπικὴ τῆς κυβέρνησῃ θὰ ἔπρεπε νὰ ὑποταχθῇ στὴν ὀμοσπονδιακὴ ὑπερκυβέρνησῃ. Μόνον ἂν γινόταν αὐτὸ ὑπῆρχε πιθανότητα νὰ ἐξαναγκασθῇ, διὰ τῆς βίας, ἡ Σπάρτη νὰ παραδεχτεῖ τὸ τετελεσμένο γεγονός. Κάθε ἄλλη προσπάθεια, εἶναι ματαιοπονία. Ἐπειδὴ ἡ Σπάρτη, ὅσο νιώθει τὸν ἑαυτὸ τῆς δυνατὸ, θὰ ἐμποδίσῃ κάθε ἀπόπειρα γιὰ πολιτικὴ ἔνωση τῆς Ἑλλάδας. Ὅπως καὶ τορπίλισε τὴν ἰδέα τοῦ Περικλῆ νὰ συγκληθῇ ἕνα πανελλήνιο συνέδριο, παρ' ὅλο τὸ πολιτικὰ ἀνώδυνο πρόγραμμα τῶν ἐργασιῶν του.

Ὅπως δὴποτε, ἡ ἀντιπολίτευση τοῦ Θουκυδίδη ἦταν ὅσο δὲν παίρνει ἐπικίνδυνη. Τί ἤθελε, αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος; Νὰ σεβασθοῦν οἱ Ἀθηναῖοι τὸ θησαυρὸ τῶν συμμάχων, τώρα ποὺ ὁ ὄχλος συνήθισε νὰ ζῆ ἀπὸ αὐτόν; Μὰ θὰ ἐπαναστατήσῃ ὁ ὄχλος! Θὰ σαρώσῃ τοὺς πάντας καὶ τὰ πάντα! Συνεπῶς ἡ ἀντιπολίτευση, μὲ τὴν ἐγκληματικὰ ἀνόητη προπαγάνδα τῆς, τοποθετοῦσε τὸ κράτος μπροστὰ στὸ πιὸ τραγικὸ δίλημμα: ἢ σεβασμὸς τοῦ θησαυροῦ τῶν συμμάχων καὶ ἐπανάστασις τοῦ ἀθηναϊκοῦ ὄχλου, ἢ μὴ σεβασμὸς καὶ ἐπανάστασις τῶν συμμάχων. Ὁ Περικλῆς κατάλαβε πῶς αὐτὴ ἡ ἱστορία ἔπρεπε νὰ πάρῃ σύντομο τέλος. Πέτυχε τὸν ἐξοστρακισμό τοῦ Θουκυδίδη (443). Κι ἔμεινε ἀπερίσπαστος, νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν πολιτικὴ του.

5. Ἡ ἀρχικὴ συνθήκη καθιέρωνε τὸ δυαδικὸ χαρακτήρα τῆς Συμμαχίας τῆς Δήλου: «Οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ σύμμαχοί των». Αὐτὴ εἶναι ἡ τρεχούμενη ἔκφρασις, ποὺ μὲ τὸν καιρὸ θὰ ἀντικατασταθῇ — στὰ ἐπίσημα ἔγγραφα — μὲ τὸν ἀσαφῆ ὄρο ἀ ἰ π ὀ λ ε ἰ ς. Ἀνεπισήμως ὁμοῦς καθιερώθηκε ἡ ἔκφρασις οἱ ὑ π ἦ κ ο ο ι, ποὺ ἀντιπροσωπεύει τὴν πραγματικότητα.

Ὅπως εἶπαμε, οἱ Ἀθηναῖοι μετάλλαξαν σιγά-σιγά τὴν συμμαχία σὲ αὐτοκρατορία (Ἀρχήν, σύμφωνα μὲ τὴν ὀρολογία τῆς ἐποχῆς). Ἀρχισαν ἀπὸ τίς συμμαχικὲς πόλεις ποὺ ἐπαναστάτησαν, προχώρησαν σ' ἐκεῖνες ποὺ ἔδειξαν διαθέσεις νὰ ἀποσκιρτήσουν, ἔφτασαν στὶς ἀθῶες μὰ ἀδύνατες καὶ κατέληξαν σ' ὄλες ἀνεξαιρέτως. Ἡ ἐργασία αὐτὴ ἀρχισε τὸ 446, καὶ τέλειωσε τὸ 433, δηλαδή στὶς παραμονὲς τοῦ πελοπον-

νησιακοῦ πολέμου. Καὶ φρονοῦμε πῶς εἶναι σκόπιμο νὰ ἐξετάσουμε τὸν ὀργανισμό τῆς ἀθηναϊκῆς Ἀρχῆς, στὶς γενικὲς του γραμμές.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἔπαψαν νὰ συγκαλοῦν τὸ συμμαχικὸν συνέδριον. Τὴ θέσῃ του τὴν πῆρε ἡ δικὴ τους ἐκκλησία, ποὺ νομοθετεῖ γιὰ λογαριασμό τῶν συμμάχων, γεγονός ποὺ σημαίνει τὴν κατάργησῃ τῆς αὐτονομίας τους. Ἡ ἐκκλησία ἐπίσης κανονίζει, ὀπως νομίζει, τὸ ποσὸ τοῦ φόρου ποὺ θὰ πληρώνῃ ὁ κάθε σύμμαχος. Κι ἐνῶ ὑποτίθεται πῶς ὁ φόρος ἀπαλλάσσει τὸ σύμμαχο ἀπὸ πολεμικὲς ὑποχρεώσεις, ἡ Ἀθήνα εἰσπράττει καὶ τὸ φόρο, ἀλλὰ κι ὑποχρεώνει τοὺς συμμάχους νὰ διατηροῦν ἔνοπλες δυνάμεις ποὺ, φυσικά, τίς διοικοῦν Ἀθηναῖοι στρατηγοί. Ἐπὶ πλέον, οἱ σύμμαχοι χρωστᾶν νὰ ὀρκιστοῦν, πίστη καὶ ὑποταγὴ στὸν ἀθηναϊκὸν λαόν, παραδεχόμενοι ἐπισήμως πῶς εἶναι ὑποτελεῖς τῆς Ἀθήνας. Μὰ ἡ κυβέρνησῃ τοῦ Περικλῆ μεταχειρίζεται κι ἄλλα μέσα γιὰ νὰ τοὺς θυμίζει πῶς εἶναι ὑποτελεῖς. Ἐγκαθιστᾶ στὰ ἔδάφη τους φρουρὰν ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ, ποὺ δὲν σημαίνει παρὰ στρατιωτικὴ κατοχὴ. Στέλνει ἐπισκόπους νὰ ἐπιτηροῦν τὴν κυβέρνησῃ, δηλαδή νὰ κυβερνοῦν οὐσιαστικὰ αὐτοί.

Ἡ κληρουχία εἶναι, δίχως ἄλλο, ἡ πιὸ πιεστικὴ μορφή τῆς ἀθηναϊκῆς ἐπικυριαρχίας. Μόλις ὁ σύμμαχος ἔδινε τὴν παραμικρὴ ἀφορμὴ γιὰ δυσἀρέσκεια στὸ «δημοκρατικότερο» λαὸ τῆς Ἀθήνας, τοῦ ἔπαιρναν τὰ καλύτερα χωράφια καὶ τὰ δίναν σὲ Ἀθηναῖους. Οἱ κληροῦχοι ἦσαν ἀγρότες καὶ καλλιεργοῦσαν οἱ ἴδιοι τὰ χωράφια ποὺ, κυριολεκτικὰ, τὰ εἶχαν ληστέψει ἀπὸ τοὺς ντόπιους. Ἀλλὰ τίς περισσότερες φορές ἦσαν μονάχα στρατιῶτες, ὁποῦν δὲν καταδέχονταν νὰ δουλέψουν, κι ὑποχρεῶναν τοὺς παλιούς ἰδιοχτῆτες τῶν χωραφιῶν νὰ τὰ καλλιεργοῦν γιὰ λογαριασμό τῶν καινούργιων. Δηλαδή οἱ ὄς τὰ χτῆς νοικοκυραῖοι, κατανοῦσαν δουλοπάροικοι τῶν Ἀθηναίων κληροῦχων... Ὁ θεσμὸς αὐτός, ληστρικός καὶ πιεστικός, γέννησε μίση ἄσβηστα, ποὺ ὑπονόμευσαν, περισσότερο ἀπ' ὄτιδὴποτε ἄλλο, τὴν αὐτοκρατορία. Ἄς πάρουμε παράδειγμα τὴν Ἄντρο. Οἱ Ἀθηναῖοι πῆραν, ἀπ' τοὺς κατοίκους τῆς, τὰ καλύτερα χωράφια, κι ἔβαλαν 500 οἰκογένειες κληροῦχων. Φυσικά, ἄλλες τόσες ἀντριώτικες φασίλιες ἔμειναν στὸ δρόμο. Δηλαδή δυὸ ὄς τρεῖς χιλιάδες ἄνθρωποι ποὺ πεινοῦν, ἀλητεύουν καὶ μισοῦν τοὺς κληροῦχους. Αὐτοὶ πάλι, περιφρονοῦν τοὺς «ὑπηκόους» των Ἀντριῶτες. Γνωρίζουν πῶς ὁ Περικλῆς τοὺς ἔστειλε στὴν Ἄντρο, πρῶτ' ἀπ' ὄλα γιὰ νὰ ἀποκατασταθοῦν. Κι ὄστερα γιὰ νὰ κρατοῦν, τοὺς Ἀντριῶτες, ὑποταγμένους μὲ τὴ δύναμη τῶν ὄπλων. Δηλαδή ἡ κληρουχία εἶναι δεύτερος στρατός κατοχῆς, ποὺ καλο-

τρῶει εἰς βάρος τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας τοῦ ὑποτελοῦς. Χώρια ὁ φόρος πού ἡ Ἀθήνα ἐπέβαλε στοὺς Ἀντριῶτες, χωρὶς νὰ τοὺς ρωτήσῃ. Πού τὸν εἰσπράττει μὲ μέσα πιεστικά. Καὶ πού τὸν χρησιμοποιεῖ γιὰ νὰ χτίσῃ τὸν Παρθενῶνα, τὰ Προπύλαια, τὸ Ἐρεχθεῖο. Ἀριστουργήματα ἀθάνατα, τὸ δίχως ἄλλο! Μὲ τὴ διαφορά πὼς οἱ Ἀντριῶτες θὰ προτιμοῦσαν νὰ εἶχαν κτισθεῖ αὐτὰ τ' ἀριστουργήματα — ἔστω καὶ σὲ μικρογραφία — στὴν ἀκρόπολη τοῦ νησιοῦ τους...

Σχετικὰ μὲ τὶς κληρουχίες, πρέπει νὰ ξεκαθαριστῇ πὼς ἦσαν ἐντελῶς διαφορετικὰ ὀργανωμένες ἀπὸ τὶς ἀποικίες. Ἡ ἀποικία εἶναι κράτος νέο κι ἀνεξάρτητο, πού μόνο συναισθηματικοὶ παράγοντες τὸ δένουν μὲ τὴ μητρόπολη (κάτι παρόμοιο μὲ τὰ δομῖνια τοῦ Καναδά, τῆς Αὐστραλίας κ.τ.λ. μέσα στὸν ὄργανισμό τῆς βρετανικῆς αὐτοκρατορίας). Ἀντιθέτως, ἡ κληρουχία μπορεῖ νὰ παραβληθῇ μὲ τὸ περιεχόμενο πού δίνουμε, σήμερα, στὸν ὄρο «ἀποικία» - colony. Δὲν ἔχει τὴν παραμικρὴ αὐτονομία. Μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ σὰν ὑπερόντια ἐπαρχία τῆς μητρόπολης, μὰ ἀποκεντρωτικὰ αὐτοδιοικημένη γιὰ λόγους εὐκολίας.

Ἔτσι, ἡ Ἀθήνα ἐγκατέστησε 10.000 οἰκογένειες κληρούχων (τὸ 1/4 περίπου τῶν πολιτῶν) σ' ὅλη τὴν ἔκταση τῆς αὐτοκρατορίας. Δηλαδή περὶ τοὺς 50.000 προλετάρους πού ἔγιναν, μὲ μιᾶς, χοντρονοικοκυραῖοι. Καὶ πού κρατοῦν, μὲ τὰ 20.000 σπαθιά τους (τόσοι πρέπει νὰ εἶναι πάνω-κάτω οἱ ἄρρενες ἐνήλικες), σὲ σεβασμὸ τοὺς ὑποτελεῖς πληθυσμούς. Σύστημα θαυμασίου, καὶ μὲ τεράστια ἀπόδοση. Εἶναι τὸ λεγόμενο μ' ἓνα σμπάρο δυὸ τρυγόνια. Τὸ ὅτι τὰ ὑποτελῆ τρυγόνια θὰ βαρεθοῦν κάποτε νὰ σμπαραλιάζονται παθητικά, μερικοὶ Ἀθηναῖοι τὸ ὑποψιάζονται. Μὰ δὲν ἔχουν τὴν ψυχικὴ ἀντοχὴ νὰ παραιτηθοῦν ἀπὸ τὰ σημερινά — καὶ χειροπιαστά — ἀγαθὰ τῆς κληρουχίας, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν πλεονεχτήματα μελλοντικά κι ἀβέβαια. Ἡ δημαγωγικὴ εὐκολία παραμέρισε τὴν πολιτικὴ διορατικότητα. Φιλοσοφία στρουθοκαμήλου...

Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς ὁ φόρος δὲν ἦταν βαρὺς. Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν τὴν πολιτικότητα νὰ μὴ φαίνονται πλεονέχτες. Ἀπὸ τὴ στιγμή ὅμως πού σταμάτησαν νὰ δίνουν ἀπολογισμό δαπανῶν στοὺς συμμάχους, οἱ τελευταῖοι ἐνιωθάν τὸ ἠθικὸ βάρος τοῦ οὐσιαστικοῦ φόρου ὑποτελείας πολλαπλάσιο ἀπὸ ὕλικο. Ὅπως δὲν μπόρεσαν ποτὲ νὰ παραδεχτοῦν τὴν ἀναγκαστικὴ κατάργηση τῶν νομισμάτων τους καὶ τὴν ἀντικατάστασή τους ἀπὸ τὶς ἀθηναϊκὲς «γλαυκές». Αὐτὲς οἱ χρυσὲς κι ἀσημένιες κουκουβάγιες, πού θυμίζουν συνεχῶς στοὺς συμμάχους τὴν ὑποτελεία τους, ἔκαναν μεγάλο κακὸ στὴν ὑπόθεσι τῆς αὐτοκρατο-

ρίας. Ἀλλὰ καὶ τὸ οἰκονομικὸ καθεστῶς, φαίνεται πὼς δὲν ἦταν λιγότερο ἀνελεύθερο κι ἐκμεταλλευτικὸ. Οἱ σύμμαχοι ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ ἀγοράζουν τὰ πάντα ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Ἴσως καὶ νὰ πουλᾶν τὰ προϊόντα τους μόνο στοὺς Ἀθηναίους ἐμπόρους. Δὲν εἶναι δύσκολο νὰ μαντέψουμε τί σημαίνει, γιὰ τὸ ἐμπόριο τῆς Ἀθήνας, ἓνα τέτοιο μονοπώλιο...

Οἱ Ἀθηναῖοι καθιέρωσαν καὶ μερικά ἄλλα μέτρα, πολὺ πιεστικά, πού δὲν μπορούμε νὰ εὐκολοκαταλάβουμε τὴ σκοπιμότητά τους. Ὅπως π.χ. τὴν κατάργηση τῆς ἀνώτερης δικαιοσύνης (συνεπῶς καὶ τοῦ ἀντίστοιχου δικαίου) τῶν συμμάχων, καὶ τὴν ὑπαγωγή ὅλων τῶν σοβαρῶν ἀδικημάτων κι ὅλων τῶν ἀστικῶν διαφορῶν στὰ ἀθηναϊκὰ δικαστήρια. Τί τοὺς ἐμπόδιζε νὰ ὀργανώσουν παντοῦ δικαστηρια ἐντελῶς πειθῆνια στὰ κελεύσματά τους; Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ξεχνᾶμε πὼς οἱ ἡλιαστὲς πληρώνονταν μὲ τὴ συνεδρίαση, κι ἔπρεπε δουλεῖα νὰ τοὺς βροῦμε... Ἀσχετα ἂν ἡ ὑποχρέωση τοῦ συμμάχου νὰ πάῃ στὴν Ἀθήνα, γιὰ νὰ ὑποβληθῇ στὴν κρίση ἀλλοδαποῦ δικαστηρίου, δημιουργεῖ τὴν πιὸ ἐπικίνδυνη δυσφορία.

Συμπέρασμα: τί καλὸ καὶ τί κακὸ ἔκανε στὴν ἑλληνικὴ ὑπόθεσι ὁ ἀθηναϊκὸς αὐτοκρατορισμὸς; Θὰ ἦταν ἀδικο νὰ ἀρνηθοῦμε πὼς ἢ μὲ ὁποιοδήποτε τρόπο ἔνωσι τῶσων πόλεων τῆς Ἑλλάδας, σήκωσε φραγμὸ στὶς καταχτητικὲς ὀρέξεις τῶν Περσῶν καὶ τῶν βαρβάρων. Καθὼς ἐπίσης, ὅτι τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα πού ἐπέβαλαν διὰ τῆς βίας οἱ Ἀθηναῖοι στοὺς συμμάχους, ἀπόμεινε παντοῦ καὶ μετὰ τὴ διάλυση τῆς Ἀρχῆς. Θὰ ἀναγνωρίσουμε ἐπίσης καὶ τὴν οἰκονομικὴ ἀκμὴ πού, χωρὶς τὴν αὐτοκρατορία, δὲν θὰ γνώριζε ποτὲ ἡ Ἑλλάδα. Θὰ παραδεχτοῦμε καὶ τὴν πνευματικὴ ἐνότητα πού προκάλεσε ἡ ἀκτινοβολία τῆς ἀθηναϊκῆς ἐστίας. Συλλογιστῆτε μονάχα τί θὰ ἦταν ἡ Ἀθήνα, ἂν δὲν ἦταν ὁ πυρῆνας μιᾶς αὐτοκρατορίας. Ἀλλὰ καὶ τί θὰ ἦταν ἡ Ἑλλάδα, ἂν ἡ Ἀθήνα μεταχειριζόταν τὴ δύναμή της ὄχι γιὰ νὰ ἐκμεταλλευθῇ ἐγωιστικότητα τοὺς συμμάχους, ἀλλὰ γιὰ νὰ τοὺς συμπῆξῃ σὲ μιὰ πραγματικὰ δημοκρατικὴ ὁμοσπονδία. Ἡ ἂν παραχωρώντας, σ' ὅλους τοὺς συμμάχους, τὸ δικαίωμα τοῦ Ἀθηναίου πολίτη, μετάλλαζε ἀπὸ πόλις τῶν Ἀθηναίων σὲ ἑλληνικὴν πολιτείαν. Ἀλλὰ τὸ δημοκρατικὸ καθεστῶς — πού σιγοκατακυλοῦσε πρὸς τὴ δημαγωγία — δὲν ἐπέτρεψε στοὺς Ἀθηναίους νὰ κατανοήσουν αὐτὴ τὴν ἀλήθεια. Ἔτσι, ἡ Ἀρχὴ τῶν Ἀθηναίων, κατὰ μεγάλα ποσοστὰ δὲν ἦταν παρά μιὰ ἀφόρητη τυραννία, πού καλλιέργησε συστηματικὰ τὴν δυσσάρεσκεια τῶν τυραγνισμένων ὑπηκόων της. Καὶ χαλύβδωνε τὴν ἀπόφασή τους νὰ ξαναβροῦν, κάποτε, τὴν αὐτονομία καὶ τὴ λευτεριά τους.

Ζ'.—Ἡ πρώτη ἀπόπειρα ἐγένετο ἀπὸ τὴν Σάμον καὶ τὸ Βυζάντιον, τὸ 440. Φαινόμενο δυσεξήγητο σχετικὰ μὲ τὴ Σάμον, τὴ μοναδικὴ ἀπὸ τις 200 πόλεις τῆς Ἀρχῆς ποὺ οἱ Ἀθηναῖοι ποτὲ δὲν καταπίεσαν (ἴσως καὶ γι' αὐτὸ εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ ἐπαναστατήσῃ). Ὁ Περικλῆς ἀποφασίζει νὰ χτυπήσῃ τὸ κακὸ στήριζα του, καὶ ἐκστρατεύει μὲ περιορισμένους δυνάμεις. Μὰ ἡ ἀντίσταση τῶν Σαμίων γίνεται ἀνέλπιστα ἀποτελεσματικὴ, καὶ καταλήγει σὲ πόλεμον ὀλοκληρωτικόν. Τέλος, ὕστερ' ἀπὸ ἐνὸς χρόνου σκληρὰς ἐπιχειρήσεις, ἡ Σάμος ὑποτάσσεται.

Ὡσπου ὁμως νὰ γίνῃ αὐτὸ, πολλὰς ἄλλες πόλεις τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τῆς Καρίας εἶχαν ἀποσκιρτήσῃ. Οἱ πρῶτες, εὐκόλα ξαναμπήκαν στὸ μαντρί τῆς Ἀρχῆς. Μὰ οἱ δευτέρους ἔμειναν ὀριστικὰ ἀπ' ἔξω, ἐπειδὴ μιὰ στρατιωτικὴ ἐνέργεια τῆς Ἀθήνας, πιθανόν νὰ προκαλοῦσε τὴν περσικὴ ἀντίδραση. Καὶ ὁ Περικλῆς προτίμησε νὰ χάσῃ τὴν Καρία, παρὰ ν' ἀνάψῃ τρίτον ἑλληνο-περσικὸν πόλεμον. Φρόντισε ὁμως νὰ ἀντισταθμίσῃ ἄλλοῦ τὴ ζημιὰ, καὶ ἰδιαίτερα στὸν Εὐξεινον Πόντον, ἀπ' ὅπου κρεμόταν κυριολεκτικὰ τὸ ψωμὶ τῶν Ἀθηναίων. Μὲ τεχνικὸ συνδυασμὸ πολεμικῶν καὶ διπλωματικῶν ἐνεργειῶν, ὁ Περικλῆς κατορθώνει νὰ ξαπλώσῃ τὴν ἐπιρροήν τῆς Ἀρχῆς στὴν πλούσια—καὶ ἰδίως σιτοπαραγωγὴ—αὐτὴ περιφέρεια.

Ἡ ἕξω ἀπόπειρα γυρίζει τὴν προσοχὴν τοῦ πρὸς τὴν Θράκην, ὅπου ἰδρύει τὴν Ἀμφίπολιν, κοντὰ στὸ στόμιον τοῦ Στρυμόνα.

Τὸ σημεῖον αὐτὸ ἀποτελεῖ τὸ ἀπόγειον τοῦ ἀθηναϊκοῦ αὐτοκρατορισμοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς γενικότερης ἀκμῆς τῆς Ἀθήνας. Διακόσιες πόλεις-κράτη, συγκρατημένους σὲ ὑποταγὴ μὲ χέρι σιδερένιον, ὑπηρετοῦν τὴν ὕλικὴν καὶ πνευματικὴν εὐτυχίαν 150.000 Ἀθηναίων πολιτῶν, ποὺ κάτω ἀπὸ τὴν ἐμπνευσμένη καθοδήγησιν τοῦ μεγαλόπνοου ἀρχηγοῦ των, προσπαθοῦν νὰ ἀνακαλύψουν τὴν συνταγὴν τῆς ἰδεώδους δημοκρατίας, καὶ νὰ τὴν ἐφαρμόσῃ στὴν ὀλιγαριθμὴν κοινωνίαν τους. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πῶς κατάφεραν πολλὰ καὶ σπουδαῖα πράγματα πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνσιν. Καὶ ἰδίως κάτι ἀπὸ ἐκείνη τὴν ἰδεατὴν ἰσορροπίαν μεταξὺ κράτους καὶ ἀτόμου. Μὰ ἡ δημοκρατία δὲν ξεπερνάει τὰ ὅρια τῶν 150.000 προνομιοῦχων της. Γύρω ἀπὸ τὸν ἐλάχιστον δημοκρατικὸν πυρῆνα, ἀκτινοβολοῦν μονάχα ἡ τυραννία, ἡ καταπίεσις καὶ ἡ ἐκμετάλλευσιν, ποὺ σκεπάζουν τὴν μισὴν Ἑλλάδα.

Αὐτὴ τὴν κατάστασιν θὰ ἐκμεταλλεῖται ἡ Λακεδαίμων. Καὶ θὰ ἔχει τὸ θράσος νὰ παρουσιασθῇ—αὐτὸ τὸ πῶς αὐταρχικὰ τυραννικὸν κράτος τῆς Ἑλλάδας—γιὰ πρόμαχος τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς αὐτονομίας τῶν Ἑλλήνων...

Μ. ΚΑΡΑΓΑΤΣΗΣ

